

Щодо можливості уніфікації інституту процесуальних строків у Судовому процесуальному кодексі

М.П. Курило

кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри
правосуддя,
Сумський національний
аграрний університет

У статті розглянуто роль інституту процесуальних строків у регулюванні правовідносин різних галузей процесуального права, подано уніфіковане визначення поняття «процесуальний строк», наведено класифікацію процесуальних строків, доведено можливість уніфікації поняття «процесуальний строк» у єдиному Судовому процесуальному кодексі.

В статье рассмотрена роль института процессуальных сроков в регулировании правоотношений различных отраслей процессуального права, дано унифицированное определение понятия «процессуальный срок», предложена классификация процессуальных сроков, доказана возможность унификации понятия «процессуальный срок» в едином Судебном процессуальном кодексе.

The article considers the role of the institution of procedural terms in the regulation of legal relations in different branches of procedural law, gives unified definition of the concept of procedural term, presents classification of procedural terms, proves the possibility of unification of the concept procedural term in the Integrated Court Procedural Code.

Ключові слова: строк, процесуальний строк, абсолютно визначені строки, відносно визначені строки, інстанційні строки.

Постановка проблеми

Стабільність суспільних відносин, як відомо, залежить від швидкого й ефективного врегулювання конфліктів, які об'єктивно виникають між суб'єктами процесуальних правовідносин.

Звичайно, оперативне розв'язання важливих завдань будь-якого виду судочинства безпосередньо залежить від часової впорядкованості процесуальної діяльності. Не викликає сумніву, що затягненість судового процесу зумовлює негативні наслідки не тільки для осіб, які беруть участь у справі, а й для суспільства та держави в цілому.

Установлення та дотримання процесуальних строків є важливим засобом підвищення ефективності регулювання правовідносин різних галузей процесуального права, покращення дисципліни учасників правовідносин, уникнення затягування розгляду справ цивільної, гос-

подарської, адміністративної юрисдикції, стимулювання своєчасної реалізації прав і обов'язків учасників правовідносин. До того ж, існування інституту процесуальних строків упорядковує як самі процедури звернення до суду, так і процесуальний порядок реалізації права на судовий захист у цивільних, адміністративних, господарських правовідносинах засобами галузевого судочинства.

Значення процесуальних строків у процесі правового регулювання галузевих правовідносин, необхідність аналізу та вдосконалення норм чинного законодавства щодо цього питання зумовили актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Різні аспекти досліджуваної теми становили сферу інтересів таких відомих вітчизняних і зарубіжних учених-про-

цесуалістів, як О.В. Андрійчук, Л.Г. Вострикова, А.П. Гуляєв, О.В. Ісаєва, А.Ф. Клейнман, К.Ю. Лебедева, М.О. Сорока, В.І. Тертишников, М.К. Треушников, П.Я. Трубников, Д.М. Чет, С.Я. Фурса, М.С.Шакарян, М.Й. Штефан, К.С. Юдельсон, Т.М. Яблочков та інші.

Формулювання цілей статті

Метою дослідження є визначення сутності та змісту поняття «процесуальний строк» з метою його уніфікації в єдиному Судовому процесуальному кодексі.

Виклад основного матеріалу дослідження

На перший погляд поняття «процесуальні строки» є досить простим, а сам інститут відіграє допоміжну роль у правосудді. Проте, ми вважаємо, така думка є помилковою. Поняття процесуальних строків є предметом численних дискусій представників різних процесуальних галузей. Кожен науковець, дослідження якого стосуються процесуальних наук, незалежно від того, чи це цивільне, чи господарське, чи адміністративне процесуальне право, дає своє визначення цього поняття.

Так, К.С. Юдельсон [1, с. 176], М.С. Шакарян [2, с. 138] вважали, що процесуальний строк – це встановлений законом або судом час, протягом якого суд, сторони та інші учасники процесу вправі або зобов'язані вчинити певні процесуальні дії.

Інші дослідники, зокрема М.К. Треушников [3, с. 84], С.Я. Фурса [4, с. 275] зазначають, що процесуальний строк – це проміжок часу, встановлений законом або судом для здійснення процесуальних дій судом та особами, які беруть участь у справі, у результаті чого настають певні правові наслідки.

Відомий дослідник цивільного процесуального права М.М. Ясинок вказує, що, визначаючи поняття «процесуальні строки», необхідно брати до уваги поняття «час» як категорії, що є об'єктивно незалежною. Час як необмежена природна категорія не може пов'язуватися з поняттям «процесуальні строки», оскільки перший

пов'язується з природним рухом матерії, а процесуальні строки є штучною категорією. У зв'язку з цим процесуальні строки за своїм змістом є юридичними фактами, а за формою – установленими законом чи судом часовими обмеженнями, у межах яких суд, сторони, треті особи, заінтересовані особи повинні виконати певні процесуальні дії [5, с. 74].

У дисертації на тему «Процесуальні строки в цивільному процесуальному та арбітражному праві» О.В.Ісаєва визначає поняття «процесуальний строк» як «установлений законом і призначений судовим органом (суддею) а) вимірюваний роками, місяцями чи днями період часу або б) момент часу, визначений точною календарною датою чи вказівкою на подію, яка обов'язково має настати, – протягом якого чи до якого судовий орган (суддя) чи інші учасники процесу мають право або зобов'язані вчинити певну процесуальну дію чи сукупність таких дій» [6].

Процесуальним строком в адміністративному судочинстві М.О. Сорока вважає установлений законом або судом проміжок часу, початок чи закінчення спливання якого або настання якого зумовлює юридичні наслідки та в межах якого вчиняються процесуальні дії [7, с. 5-6].

Дослідник М.Й. Штефан зазначає, що категорія «строк» у ЦПК України визначається як момент часу (*dies in quo, terminus*) – останній день строку триває до 24-ї години (ч. 5 ст. 70 ЦПК України), і як проміжок часу (*dies intra quem, dilatio*) – строк обчислюється роками, місяцями і днями (ст. 68 ЦПК України). За його визначенням цивільно-процесуальні строки – це строки, встановлені ЦПК України для вчинення процесуальних дій судом і учасниками процесу в цивільному судочинстві [8, с. 179].

Таким чином, незважаючи на різні думки щодо змісту поняття «процесуальні строки», його визначення є однотипними, оскільки їх суттю є «проміжок», «період», «момент» процесуального часу, який встановлюється законом або судом для вчинення учасниками судового про-

цесу процесуальних дій. Таке розуміння поняття «процесуальні строки» є характерним для всіх процесуальних галузей права, оскільки всі судові процеси є рухом процедури у просторі та часі. За словами К.Ю. Лебедевої, час як правова категорія «з філософського погляду визначається як форма послідовної зміни явищ і стану матерії... Застосування строків регулювання суспільних відносин визнається способом використання часу у процесі правового регулювання; при цьому стимулювальний характер впливу строків на цивільні правовідносини зумовлений основними властивостями часу (загальністю, об'єктивністю, безперервністю, незворотною)» [9]. Крім того, треба зазначити, що для процесуального права значення має не час взагалі, а строк – визначений проміжок часу або настання чи закінчення того чи іншого строку, які кваліфікуються юристами як юридичні факти чи елементи сукупності юридичних фактів. На нашу думку, поняття «час» і «строк» співвідносяться як загальне і часткове, бо строк є невіддільною частиною плину часу, виділення якої є суб'єктивним та умовним. Дійсно, час не можна уповільнити чи відновити, порівняно з процесуальною категорією, оскільки процесуальні строки – це певна умовність, яку прийнято в судочинстві з метою спонукання учасників судових процесів до певних дій, а в разі його ігнорування – до обмеження процесуальних прав.

Зрозуміло, що процесуальний строк є завжди визначеним часовим проміжком із чіткими межами, конкретним часовим параметром, що має свій початок і кінець. Якщо ж час (строк за М.Й. Штефаном) зупинити чи змінити неможливо, то можна змінити швидкість процесуальних дій у межах процесуальних строків. Це вже питання, яке залежить від сторін, суду, інших учасників судових процесів. Тому законодавець, установлюючи в законі процесуальний строк із зазначенням його меж, сподівається на те, що суб'єкт процесуальних правовідносин за умови його наполегливості вчинить усі необхідні процесуальні дії з тим, щоб мати можливість

захистити своє право, свободу чи інтерес у суді. Таким чином, ми говоримо про те, що в межах дії процесуального строку за особою зберігається право на вчинення певних процесуальних дій.

Інша справа, скористається така особа своїм правом чи ні (принцип диспозитивності). Якщо ж позивач чи відповідач використає своє право, то отримає певний юридично-процесуальний результат. Якщо ж ні позивач, ні відповідач не скористаються своїм правом, то за межами процесуального строку вони втрачають своє право на вчинення процесуальних дій, а тому не матимуть процесуального результату.

Безумовно, час (строк) як фізична категорія не може зменшуватися чи збільшуватися. Ми у своєму дослідженні говоримо про процесуальний строк як статичну категорію, яка хоча і має свою плинність, але обумовлена судовим процесом, тому не може збігатися з реальним часом.

За нині чинною теорією процесуального права, незалежно від процесуальної галузі, процесуальні строки поділяються на ті, що встановлюються судом, і ті, що визначаються законом. Звернемо увагу на строки, що встановлюються судом, зокрема це подовження розгляду судової справи в розпочатому судовому процесі до 15 днів на підставі клопотання сторони, яке вирішується судом ухвалою (ч. 2 ст. 157 ЦПК), перенесення розгляду чи перерва в розгляді справи зі вказівкою дня нового судового засідання (ст. 191 ЦПК), встановлення судом строків проведення експертизи (ч. 1 ст. 144 ЦПК), перенесення попереднього судового засідання зі вказівкою нового дня судового засідання (ч. 8 ст. 130 ЦПК).

Таким чином, судом встановлюються лише ті процесуальні строки, які мають місце в розпочатому судовому процесі. Отже, вони і є процесуальними строками, оскільки мають місце в судовому процесі та пов'язані виключно з рухом справи чи певними процесуальними діями. Ці строки не пов'язані з конкретними днями, місяцями. Вони не мають уточнювального

характеру та встановлюються судом, виходячи з реальної доцільності.

Строки, що визначаються законом, з точки зору їх конкретики можна поділити на:

- а) точні – абсолютно визначені;
- б) неуточнювані – відносно визначені.

Під абсолютно визначеними строками розуміємо ті, що позначені цифрами. Разом з тим вони супроводжуються обов'язковими прив'язками, які вказують на певний юридичний факт, що сприймається як початок їх витоку.

Наприклад, відповідно до ч.1 ст. 129 ЦПК України «попереднє судове засідання повинно бути призначено і проведено протягом десяти днів з дня відкриття провадження у справі». «Заява про забезпечення доказів розглядається протягом п'яти днів з дня її надходження» (ч. 2 ст. 135 ЦПК). «Особи, які не мають можливості подати доказ, який вимагає суд... зобов'язані повідомити про це суд... протягом п'яти днів з дня отримання ухвали» (ч. 4 ст. 137 ЦПК). «Суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі» (ч. 1 ст. 157 ЦПК).

Аналогічну технологію щодо встановлення точних – абсолютно визначених – строків мають як Господарський процесуальний кодекс, так і Кодекс адміністративного судочинства.

Так, ч. 1 ст. 69 ГПК України зазначає, що «спір має бути вирішено господарським судом у строк не більше двох місяців від дня одержання позовної заяви». У ч. 1 ст. 122 КАС передбачено, що «адміністративна справа має бути розглянута і вирішена протягом розумного строку, але не більше місяця з дня відкриття провадження у справі».

Отже, точні – абсолютно визначені строки – це такі строки, які встановлюються законом і відіграють роль конкретних процесуальних обмежень, що спонукають особу до вчинення певних процесуальних дій під страхом втрати процесуального права.

Неуточнені – відносно визначені – стро-

ки характеризуються неоднозначністю щодо назв і часу їх дії. Незважаючи на це, такі строки є швидкоплинними, вони як процесуальна пружина спонукають суд до обов'язкового їх дотримання, виходячи з логіки та змісту конкретної процесуальної норми. Неуточнені – відносно визначені – строки мають місце в усіх процесуальних галузях права. Наприклад, ч. 7 ст. 6 ЦПК України закріплює строк «негайно». Це ж має місце і в ч. 3 ст. 117, ч. 5 ст. 118, ч. 1 ст. 133, ч. 2 ст. 134 КАС України та у ст. 43-6 ГПК України. У ч. 1 ст. 104 та ч. 5 ст. 105 ЦПК вжито термін «не пізніше наступного дня», це ж має місце і в ч. 2 ст. 188 та ч. 1 ст. 189 КАС, а ч. 1 ст. 105 ЦПК передбачає «у день надходження». Такі неуточнені – відносно визначені – строки, як «під час розгляду» (ч. 3 ст. 8 ЦПК); «невідкладно» (ч. 4 ст. 108 та ч. 3 ст. 109 КАС) характеризують не стільки процесуальний час, скільки швидкість реагування суду та інших учасників судового процесу на ті чи інші процесуальні моменти.

Крім того, із точних – абсолютно визначених – строків необхідно виокремити інстанційні, які жодним чином не регулюють судовий процес і не впливають на його оперативність. Такі строки відіграють роль процесуальних шлюзів, через які поєднуються різні судові інстанції. Так, апеляційна скарга подається до суду впродовж 10 днів з дня проголошення рішення суду першої інстанції (ч. 1 ст. 294 ЦПК), касаційна скарга подається впродовж 20 днів після розгляду справи апеляційним судом (ч. 1 ст. 325 ЦПК).

Незважаючи на те, що такі строки є статичними та мають чітко визначену законом тривалість, у межах якої за особою зберігається право на виконання певних процесуальних дій, після закінчення таких строків особа втрачає таке право. Саме ці строки можуть бути подовженими, що має місце не лише в цивільному (ч. 3 ст. 294 ЦПК), а й у господарському (ч. 2 ст. 93 ГПК) та адміністративному (ч. 4 ст. 186 КАС) судочинстві. Такий підхід законодавця до можливостей продовження процесуально-інстанційних стро-

ків пов'язується з доступом особи до суду апеляційної та касаційної інстанції.

Як бачимо, усі процесуальні строки, встановлені законом:

а) завжди мають місце за межами процесуальної форми судових процесів;

б) указують суду, у межах яких строків суд повинен учинити певні процесуальні дії, але сам закон не регулює процесуальні строки, які стосуються безпосередньо судового процесу.

Таким чином, законодавець не втручається безпосередньо в судовий процес, надавши право його ведення виключно суду. Водночас через процесуальні строки законодавець контролює і спрямовує процесуальні дії суду. Такий підхід до регулювання процесуальних строків є логічним, а тому аналогічну концепцію процесуальних строків було застосовано в КАС і ГПК України.

Разом з тим у судових процесах існують неуточнені строки. Вони не визначаються шляхом точної вказівки на період часу та являють собою невидиму матерію судових процесів. Це ті процесуальні строки, у межах яких здійснюються певні процесуальні дії. Наприклад, законодавець не встановлює час для роз'яснення процесуальних прав сторонам, третім особам, їхнім представникам, також законодавець не визначає строки для дослідження доказів тощо. Разом з тим ми не можемо сказати про те, що такі та інші процесуальні дії не займають певного часу для їх проведення. Інша справа, що строки проведення процесуальних дій, як і самі дії, маючи послідовний характер, переходять від однієї дії до іншої безперервно, а тому створюють загальне враження єдиного процесу.

Усі вищезазначені поняття можемо узагальнити в понятті «розумні строки», які обмежені в цивільному та господарському процесі двома місяцями (ст. 157 ЦПК), а в адміністративному – одним місяцем.

Безумовно, уніфікація всіх видів процесуального законодавства можлива лише тоді, коли їх основоположні процесуальні принципи та процесуальні інститути аналогічні за формою та змістом чи збігаються за

ознаками. Процесуальні строки – це один із основоположних процесуальних інститутів, що регулює плинність судових процедур, зберігає процесуальне право у своїх межах і обмежує процесуальне право із закінченням строку. Таким чином, ми говоримо про загальні процесуальні строки, що мають місце в судах першої інстанції незалежно від процесуальних галузей права.

Отже, можемо класифікувати процесуальні строки за їх функціями:

а) загальні процесуальні строки (такі, які встановлюються судом для всіх учасників судового процесу в межах процесуальної форми судових процесів);

б) точні – абсолютно визначені – строки, встановлені законом (такі, що встановлюються законом у цифровому вимірі);

в) неуточнені – відносно визначені – строки (такі, що не обумовлені в процесуальних нормах, але впливають на динаміку процесуальних дій і є їх часовим відображенням);

г) індивідуальні процесуальні строки (такі, що визначають загальний обсяг усіх процесуальних дій суду і кожного учасника судового процесу від початку до закінчення судової справи);

д) інстанційні процесуальні строки (такі, що пов'язані з переходом судового процесу від однієї стадії до іншої).

Висновки

Таким чином, можемо зробити висновок, що процесуальні строки – це проміжки процесуального часу, що обумовлені процесуальними нормами права чи на встановлення яких суд отримав законодавчий дозвіл, у межах яких здійснюється охорона процесуального права суб'єктів судового процесу та із завершенням яких така охорона закінчується.

Ураховуючи те, що зміст поняття «процесуальні строки» ідентичний у всіх процесуальних галузях права, вважаємо, що його можна уніфікувати в єдиному Судовому процесуальному кодексі. Безумовно, така уніфікація досліджуваного поняття покликана упорядкувати процесуальні правовідносини, забезпечити оперативність вчинення процесуальних дій.

Список використаних джерел

1. *Юдельсон К.С.* Советское гражданское процессуальное право / К.С. Юдельсон, В.П. Воложанин. – М. : Юридическая литература, 1965. – 470 с.
2. *Шакарян М.С.* Гражданский процесс : Учебник / Под ред. М. С. Шакарян. – М. : Юридическая литература, 1993. – 560 с.
3. *Треушников М.К.* Гражданский процесс : Учебник / И.П. Гришин, Н.М. Корсунов, Ю.Л. Мареев, М.К. Треушников / Под ред. М.К. Треушникова 2-е изд-во, перераб. и доп. – М. : Новый юрист, 1998. – 512 с.
4. Цивільний процес України : академічний курс / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.В. Гетманцев, [та ін.]; за ред. С.Я. Фурси. – К. : Видавець Фурса С.Я. : КНТ, 2009. – 848 с.
5. *Ясинок М.М.* Строки розгляду цивільних справ в окремому провадженні / М.М. Ясинок // Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 27 листопада 2009 р., м. Донецьк – Донецьк, 2009. – С. 74-76.
6. *Исаева Е.В.* Процессуальные сроки в гражданском процессуальном и арбитражном процессуальном праве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процес ; Арбитражный процес» ; Ин-т государства и права РАН / Е.В. Исаева. – М., 2004. – 32 с.
7. *Сорока М.О.* Поняття «процесуальний строк» в адміністративному судочинстві / М.О.Сорока [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http:// www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../22.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/.../22.pdf). – С. 5-6.
8. *Штефан М.Й.* Цивільне процесуальне право України : Академічний курс : Підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / М.Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2005. – 624 с.
9. *Лебедева К.Ю.* Исковая давность в системе гражданско-правовых сроков : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.15 «Гражданский процес ; Арбитражный процес» ; Томский государственный университет / К.Ю. Лебедева. – Томск, 2003. – 24 с.